

PISMA HRVATSKIH SVEĆENIKA
IZ AMERIKE U HRVATSKU (1894—1939)*Ivan Čizmić*

UVOD

Hrvatski iseljenici koji su se doseljavali u SAD u razdoblju između 1889. i drugog svjetskog rata pripadaju takozvanoj »novoj imigraciji«. Unatoč nekim specifičnostima, uključivanje Hrvata u američki život bilo je vrlo slično uključivanju u život Amerike ostalih pripadnika nove imigracije. Jedno od važnih pitanja organizacije njihova života u njihovoj novoj domovini bilo je i to kako im pomoći organizirati njihov vjerski život. Katolička crkva u Americi nije im mogla direktno pomoći, jer tamošnji svećenici nisu poznavali hrvatski jezik. Zbog toga se pitanje dolaska svećenika iz Hrvatske postavilo kao vrlo važno pitanje. Inicijativa je dolazila od Crkve u Americi, ali još više od samih hrvatskih iseljenika. Crkvene vlasti u Hrvatskoj, dakako, na to su odgovarale pozitivno i u okviru svojih mogućnosti izlazile zahtjevima ususret. Već je 9. ožujka 1902. biskup iz Križevaca uputio jednu okružnicu svećenicima u svojoj biskupiji tražeći nekoga koji bi otišao »u Ameriku, u Cleveland da bude tamo pastirrom vjernom našem puku (...) koji je sebi tamo i crkvu izgradio«.¹ Međutim, problem odlaska svećenika u Ameriku u to vrijeme pokazao se u mnogo većem opsegu, pa je zagrebački nadbiskup uputio 26. srpnja 1902. jednu okružnicu svećenstvu u Hrvatskoj tražeći među njima svećenike za američke Hrvate. U okružnici između ostalog stoji: »Zato dobivam odanle molbe i od pojedinih skupina Hrvata i od ondašnjih biskupa, da poslađem narodu hrvatskomu svećenika, koji će ih u materinjem jeziku učiti zakonu božjemu i dieliti vjersku utjehu i okrepu.«² Zagrebački nadbiskup u poslanici konstatira da se i u Hrvatskoj osjeća nedostatak svećenika, ali da to nije razlog da pojedinci ne idu među Hrvate u Ameriku. Međutim, nedovoljan broj svećenika u Hrvatskoj bio je stvarno razlog da ih nije dovoljno išlo u Ameriku i da je tamo nedostatak svećenika bio dosta težak problem, jer se ovim pitanjem pozabavio i sam papa Pio X i njegov tajnik Mery del Val. Prilikom posjeta Vatikanu zagrebačkog nadbiskupa Posilovića, oni su mu, kako sam Posilović ističe, »stavili na srce duhovnu potrebu Hrvata katolika u sjevernoj Americi.

¹ Arhiv hrvatske crkve sv. Nikole, Cleveland, Ohio.

² Nadbiskupski arhiv Zagreb, Officium dioceseaneum, br. 3134/1902.

Kratko iza toga već 6. travnja t. g. dobio sam pismenu požurnicu, da izvjestim, kako bi se toj potrebi moglo udovoljiti.«³

Sami hrvatski iseljenici u svojim pismima tražili su svećenike. Tako u jednom pismu upućenom iz Chicaga 16. veljače 1913. Tadiji Smičiklasi, predsjedniku Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti i istaknutom hrvatskom povjesničaru, župljani Hrvatske Grkokatoličke obćine traže »rodoljubivog svećenika, koji se neće klanjati ovdje austro-ugarskom konzulatu, te širiti njihovu protuhrvatsku i protuslavensku ideju, nego koji će sa svojim narodom, koji ga ovamo zove, dijeliti sladku i gorku koranicu kruha.«⁴

Uza sve poteškoće, čini se da se organizacija vjerskog života američkih Hrvata ipak uspješno rješavala. Do prvog svjetskog rata u SAD su djelovale 33 hrvatske vjerske župe.⁵

Tko su bili njihovi župnici? Svi svećenici su išli s dozvolom, makar i formalnom, svojih biskupa i uz dozvolu i pristanak nadležnih američkih biskupa. Jedan dio svećenika išao je zbog osnovnog razloga, zadovoljavati vjerske potrebe svojih hrvatskih župljana. Pa ipak, najveći dio svećenika koji su u Americi djelovali do prvog svjetskog rata, ali i između dva rata, išao je u Ameriku zbog nekih drugih razloga, a najviše zbog političkih progona kojima su bili podvrgnuti u Hrvatskoj. Tako se prvi hrvatski svećenik u Americi, franjevac Dobroslav Božić, župnik u Alleghenyu, Pa., teško sukobljavao sa svojim franjevačkim starješinama u Bosni i Hercegovini, zato što su ovi bili kompromisni prema austrougarskoj vlasti i nisu se zalagali za radikalniju agrarnu reformu. Jedan drugi svećenik, Davorin Krmpotić, uvjereni pristalica opozicijske Stranke prava, zbog svog političkog radikalizma izgubio je mogućnost dobivanja bilo koje župe, pa je ostavši bez egzistencije odselio u Ameriku i postao župnik hrvatske crkve Sv. Ivana u Kansas Cityu, Kansas. Svećenici Nikola Gršković, Josip Stipanović, R. Sorić, M. Kaić bili su pristalice pokreta za ujedinjenje Južnih Slavena u Austro-Ugarskoj, pa su kao politički nezadovoljnici otišli u Ameriku. U Americi su se uključili u vrlo živ politički život američkih Hrvata i često bili njihovi lideri. Ti svećenici nisu se nikada vratili u Hrvatsku, ostali su u Americi do smrti. Međutim, mnogi drugi svećenici, poslije nekoliko godina provedenih u Americi vratili bi se u svoju nekadašnju župu.

Hrvatski svećenici pisali su pisma iz Amerike u Hrvatsku. Sadržaj tih pisama jest i tema ove studije. Pisma su pisali urednicima pojedinih listova u Hrvatskoj, svojim političkim istomišljenicima, da ih objave. Za to su navodili dva razloga: dobivali su toliko mnogo pisama iz Hrvatske s pitanjima o životu u Americi da nisu mogli na sva odgovoriti, pa to čine putem novina; a i sami svećenici, autori ovih pisama, željeli su da šira javnost u domovini bude upoznata s raznim aspektima života i rada Hrvata u Americi. Pisma su bila objavljivana u rubrikama pod nazivom »Listovi iz Amerike«.

³ Ibid., br. 100/1905.

⁴ Arhiv Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti Zagreb, zbirka Tadije Smičiklase.

⁵ Ivan Čizmić, Jugoslavenski iseljenički pokret u U.S.A. i stvaranje jugoslavenske države 1918, Zagreb: Institut za hrvatsku povijest, 1974, 22.

Dakako svećenici su pisali i privatna pisma pojedinim osobama, najviše svojim biskupima, u kojima su ih obavještavali o prilikama u kojima žive i rade. Najradije su pisali biskupu đakovačkom Strossmayeru, koji je u vrijeme prije prvog svjetskog rata bio priznati vođa hrvatskoga nacionalnog pokreta i najutjecajniji crkveni prelat u Hrvatskoj.

Iz pisama hrvatskih svećenika iz Amerike iznosit ćemo pojedine dijelove koji se odnose na različite aspekte života i rada hrvatskih iseljenika i pritom davati potrebna objašnjenja.

*
* * *

Uzroci i posljedice iseljavanja Hrvata bili su često spominjani u svećeničkim pismima. Na to pitanje osvrnuo se i Dobroslav Božić u pismu upućenom listu »Posavska Hrvatska«, u kojem između ostaloga kaže: »Glavni je uzrok što narod u velikom broju ide iz svoje domovine političko-ekonomsko proganjanje Hrvata u Hrvatskoj. Tamo je svatko važniji od domaćeg sina, bilo u kakvoj god službi kao i u privatnom životu. Globe, porezi i proganjanja dotjerali su narod na prosjački štap. Zemlju su ugrabili vjetrovci, država i općina, porezi i drugi nameti iscrpili su iz džepova seljačkih i najzadnji novčić. Djeca i žene ostali su i goli i gladni i žedni, pa ljudi moraju nešto učiniti, da ne pomru od gladi. To ih je dovelo i do daleke Amerike. Danas na svim sredinama Sjedinjenih Američkih Država nalazi se hrvatski narod.«⁶

Davorin Krmpotić u pismu od 22. svibnja 1907. upućenom hrvatskom parlamentu u Zagrebu upozorava kako će proces iseljavanja iz Hrvatske biti teško zaustaviti i zbog toga jer je takozvano »lančano iseljavanje« hvaltalo sve veći mah: »No jer se je priličan broj smjestio u gradove i u rudne krajeve, gdje se nalaze radnje, to oni koji su prije došli povlače za sobom sve svoje poznate i rođake, šaljuć im unapred plaćen putni trošak i čekajuć ih vrućim cjelovom i zagrljajem. A oni koji dođu da zarade štogod, odmah čim prispiju među svoje ovamo petnaesti ili dvadeseti dan posude novac i odmah šalju doma, to se oni kod kuće kada dobiju koju stotinu kruna čude, kako je on to brzo zaslužio, i evo druge meke, koja mami ljude u Ameriku.«⁷

Međutim, D. Božić upozorava kako ni u novoj domovini Hrvati nisu bolje sreće: »Prije nekoliko godina mogao je narod naš prilično dobro živjeti u Americi, jer je bilo lako naći zaposlenje, a zarade su bile dobre. Danas kao da se Amerika zarazila evropskom bolešću privrednog zaostajanja. Tvornice većim dijelom ne rade, ljudi na svaki način traže posla, ali ga ne mogu dobiti. Sukobljavanja među američkim političkim strankama su vrlo oštra, jednako kao i u Austro-Ugarskoj, pa svaka od tih političkih stranaka radi u svoju vlastitu korist. Hrvat osamljen u tuđoj zemlji ne

⁶ Posavska Hrvatska (Brod na Savi: 8. 12. 1984), 1.

⁷ Arhiv Hrvatske, Zagreb, Spisi Sabora, br. 1069/1906—1911.

može sebi pomoći, jer je u političkom smislu malo, skoro nikako poznat. Hrvati su računali da će u Americi biti od danas do sutra i nisu htjeli uzimati američko državljanstvo niti su se družili s domaćim ljudima. Danas su počeli otvarati oči, uzimati državljanstvo, osnivaju svoja društva i crkvene općine, traže kontakte s uglednijim Amerikancima, ukratko i Hrvati danas žele biti priznatim narodom u Americi.«⁸

Hrvatski iseljenici nisu dolazili u Ameriku s namjerom da tamo trajno ostanu. Cilj im je bio da u što kraćem vremenu zarade što više novaca i onda se vrate kući. Međutim, najveći dio Hrvata, uslijed mnogih okolnosti, ostao je trajno u Americi. Da će se tako nešto dogoditi, sasvim je jasno shvatio D. Božić, pa je o tome pisao: »Među Hrvatima u Americi je opće mnijenje da im ne preostaje ništa drugo nego li se vratiti kući ili se trajno nastaniti u Americi. Na to će ih uskoro prisiljavati i američki zakoni.«⁹

U tom smislu Božić preporučuje: »Ja znam kako je svakom čovjeku draga rođena gruda, ali kad su takove kod vas u Evropi teške okolnosti, ne bi bilo s gorega, kad bi se naš narod ugledao u Irce. Irski narod je još davno ostavio svoju domovinu i zamijenio ju Amerikom, pa još nije zaboravio svoje porijeklo ni svoju narodnu lozu.«¹⁰

Međutim, Božić nije zadovoljan što će mnogi Hrvati trajno ostati u Americi i tamo se amerikanizirati. On s gorčinom primjećuje: »Mnogima će se u domovini činiti čudnovatim što se mi Hrvati odlučismo u Americi i kosti ostaviti. Ali neka se više čude nepromišljenosti onih, koji su nas svojom izdajom na ovo natjerali. Da su oni bolje štitili naše interese ne bi se mi nikada tako daleko od svoje domovine nalazili. Nama su više zala učinili domaći izrodi, nego li Njemci i Mađari. Oni su naše povjerenje zlorabili i svoju vlastitu korist gledali.«¹¹

U svojim pismima svećenici vrlo često žele informirati javnost u Hrvatskoj o načinu života i položaju Hrvata u SAD. U njihovim pismima često nailazimo na nepovoljne opise života i rada hrvatskih iseljenika, ali i na njihova nastojanja da steknu afirmaciju u novoj sredini. Tako je svećenik Josip Gajdovšek u pismu od 8. veljače 1899. iz Kansas Citya pisao biskupu Strossmayeru kako u njegovoj novoorganiziranoj »Župi za različite slavenske narode« ima oko 500 Hrvata. Gajdovšek kaže kako se on ne može brinuti za vjerske potrebe ovih Hrvata jer nema crkvenih niti drugih knjiga, pa ni misu za njih ne može držati. Gajdovšek moli biskupa potrebne crkvene knjige na hrvatskom jeziku, kako bi mogao kod njih razvijati vjerski život. O životu ovih Hrvata Gajdovšek zabrinuto piše: »Svetoj misi ne prisustvuju niti za tek izgrađenu crkvu Sv. Ćirila i Metodija marc, nego svoje tjedne zarade za pivo i druga otrovna pića potroše. Živi ih po 18 u jednoj mizernoj spavaonici, jedan drugome dodijavajući. Svi su oženjeni, ali su žene ostavili kod kuće, što je velika opasnost za život kršćana, da se sveta in-

⁸ Posavska Hrvatska (Brod na Savi: 8. 12. 1894), 1.

⁹ Narodni list (Zadar: 30. 11. 1899), 2.

¹⁰ Narodni list (Zadar: 17. 6. 1899), 2.

¹¹ Posavska Hrvatska (Brod na Savi: 8. 12. 1894), 1.

stitucija braka razdvaja. Nitko se nije mogao nadati da će nešto takova vidjeti ili doživjeti.«¹²

Hrvatski župnik iz Bennetta, Pa., Franjo Glojnarčić u pismu od 6. ožujka 1900. upućenom biskupu Strossmayeru, potužio se na prilike u kojima su živjeli Hrvati: »Hungri, Ugri (među koje i naš narod ubrajaju) ovdašnjem su svijetu sinonim za Hune i divljake. Naš pak narod još tome nazivaju po najvećim engleskim novinama izmetom same Hungarije i javno je nmi-njenje ovdje silno razdraženo protiv siromašnom našem narodu. Kako je to moguće da naš narod dobar i religiozan u javnosti pokazuje o sebi sliku prave nemani i životinje? (...) Organizirali smo društvo 'Narodna hrvatska zajednica' koja ima svoje odsjeke (lodge) širom Amerike. To je osiguravajuće društvo, a tako su udruženi i ostali katolički narodi u ovoj zemlji po katoličkim pravilima. Na žalost poluinteligentni dotepenci nametnuše našem katoličkom hrvatskom radniku ideje slobodnih zidara. I odatle sve zlo potječe. U službi ovih je danas hrvatsko novinstvo u Americi. I tako neuki ovaj narod demoraliziraju i materijalno izrabljuju. Molim s toga preuzvišenost vašu za sljedeću moralnu podršku; ako bi ikada na preuzvišenost vašu došla bilo odkuda molba za svećenika, stavite uvjet da takvo društvo ne samo da briše iz svojih pravila svaku točku protiv našoj svetoj vjeri, nego da upravo prihvate katolička društvena pravila po primjeru drugih katoličkih naroda u ovoj zemlji (...) Molim preuzvišenost vašu (...) da u tom uznastoji jer ovdje ne mogu kod crkvenih vlasti nikakovoj se pomoći nadati.«¹³

I Božić je pisao o nekim nepovoljnim aspektima života Hrvata u SAD: »Hrvati u Americi i pored vrlo napornog života ipak dožive veliku starost. Treba priznati da se naši u Americi bolje hrane i bolje odjevaju nego li doma. Jedino se ima nekim zamjeriti što žive neuredno. Dođe ih na stanovanje u jednu kuću po 50 skupa. U jednoj sobi sjede, izuvaju se, presvlače i spavaju. Tamo se neki kartaju, neumjereno piju, pjevaju i buče, a kadkad međusobno se ne podnose niti ljube. Lukavi Englez to sve skreće u svoju korist. U Americi je strog i ozbiljan zakon. Ni domaćim prekršiteljima ne gleda se kroz prste, kamo li jednom strancu, koga još primitivnim smatraju. Za najmanje prekršaje vode ih u zatvor (...) i globe i do 50 dolara.«¹⁴

D. Krmpotić u spomenutom pismu hrvatskom parlamentu također nepovoljno piše o položaju hrvatskih doseljenika: »Razmatrajući ovako vidimo odmah ovo: da je mala obća korist od toga što naš narod svoju domovinu ostavlja, i od onog novca što ga doma šalje. Vidimo da ljudi izgube svoje najbolje godine i svoju najjaču snagu u radu, da zasluže novac za život ovdje i onaj u domovini. Prema ovomu već bi i ovdje imali odgovor na postavljeno pitanje. No idimo dalje. Do sada smo rekli koju o materijalnoj strani, a o moralnoj dosta je reći ovo: jer je svaki upućen

¹² Arhiv Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti Zagreb, zbirka biskupa Strossmayera, XI A/Gaj. Jo 1.

¹³ Ibid., XI A/Gloj. F. 1.

¹⁴ Narodni list (Zadar: 1. 11. 1899), 2.

na radnju, koja dok je poštena jest časna, ne poznavajući jezika koji u zemlji vlada, urođenik smatra svakog useljenika nižim od sebe, a on sam stoji na niskom stepenu, to se obično kreću naši ljudi u društvu najnižih slojeva, i što je najveće zlo, poprimaju sve one mane, opačine, pokvarenosti, koje vladaju u domaćem narodu amerikanskom istoga društvenog statusa. Nadamo se da većina našeg naroda neće nikada ovakova biti.«¹⁵

Međutim, ponekad se može naći i pohvalnih riječi za način života Hrvata u SAD. Tako D. Božić u jednom pismu navodi: »Kuće u kojima prebiva naš hrvatski narod većim dijelom su vlasništvo tvorničkih društava. Naš je narod tamo jako priznat od vlasnika tvornica narodom poštenim, snažnim narodom, karakternim, čudorednim, radinim i dobrog zdravlja. Tako mi je tvornički liječnik rekao: 'Gospodine, ja s vašim ljudima nemam problema, osim ako se neki ne povrijedi na radu, oni dobro jedu i pivu piju, pa mene ne trebaju.«¹⁶

Zbog čega su Hrvati bili bolji radnici u Americi negoli kod kuće? Prema Božiću jedan od razloga je ovaj: »Da tko ne bi pomislio da 'basi' u Americi imaju bijele ruke kao 'kapo' kod poduzetnika u Evropi, reći ću da 'basi' u Americi sami teške poslove rade i obični radnici. Amerikanski 'bas' ustaje u 4 sata ujutro i sa 'basketom' (torbom, košarom) 'je u ruci kao i obični radnik. Zato se nije čuditi što naši ljudi mnogo bolje rade u Americi, nego u starom kraju.«¹⁷

Međutim, Božić je vidio i neke nedostatke kod »bosova«-Amerikanaca i o tome piše: »Domaće stanovništvo engleskog, njemačkog, portugalskog i irskog porijekla strance preziru, te mu na poslu bacaju klipove pod noge. K tome su se pak naši ljudi navikli na nešto pomoću čega se i u staroj domovini lakše do posla dojde, a to je 'mito'. Englez je strasno pohlepan za novcem, pa se nije čuditi, što će on kao 'bas' u nekoj tvornici radnika s pet godišnjim stažom otpustiti, a primiti će Hrvata, dakako i zato što je on snažniji za rad, a i s manjom platom je zadovoljniji od Engleza, Njemca i drugog. Zbog toga su upravo naši ljudi mnogo puta i prezirani i svakojakim imenima nazivani jer na takav način konkuriraju za posao i plate.«¹⁸

D. Krmpotić se pozitivno izražavao o hrvatskim radnicima u SAD: »Ova-
mo se seli najbolja radna snaga hrvatska, većinom muškarci između 15 i 50 godina poprično. Ženska glava izpod 50 godina riedko koja, ovih je malo, osim u onom slučaju kojoj je muž ovdje već dugo i neće da ide natrag, ili ako je sin oženjen ovdje, dobavio si je udovu majku, da bude s njime. Hrvati su priznani kao izvrstni radnici. Najteže radnje, ali ne najprostije, obavljaju oni, radnje u kojima ni pojma nisu imali u staroj domovini. Oni im se nauče brzo i okretni su kod njih, ako i ne znaju odmah jezika engleskoga; za kratko vrijeme nauče i njega onako kako u radionici čuju, u koliko im je potreban za radnju. Ne mislimo ovdje zanatlije nego radnike. Zanatlija, mehanik u obće, jest svugdje dobro došao.«¹⁹

¹⁵ Arhiv Hrvatske, Zagreb, Spisi Sabora, br. 1069/1906—1911.

¹⁶ Posavska Hrvatska (Brod na Savi: 25. 5. 1895), 1.

¹⁷ Posavska Hrvatska (Brod na Savi: 18. 5. 1895), 1.

¹⁸ Posavska Hrvatska (Brod na Savi: 11. 5. 1899), 1.

¹⁹ Arhiv Hrvatske, Zagreb, Spisi Sabora, br. 1069/1906—1911.

D. Božić je odao priznanje Hrvatima i zbog njihovih ekonomskih uspjeha u novoj domovini: »Istina da se naš narod jako pati u Americi teškim poslom, ali su mi ljudi sami pripovjedali, da su kroz dvije, tri godine mnogi poslali kući preko dvije tisuće forinti, te su podmirili porez, vratili stare dugove, pa su opet u Americi imali dovoljno za pivo, meso i bijeli kruh.«²⁰

O dobrim zaradama Hrvata pisao je i D. Krmpotić: »Nadnice su njihove ovdje od \$ 1.50 do \$ 5.00 za osam ili desetsatni rad. Hrana i oprava jest prema onoj u starom kraju upravo gospodska. Pića alkoholična i odviše među useljenicima. Ono kod njih uništava sav moralni i obiteljski život, u uživanju ovoga nema mjere. U ovakovom stanju ipak prištede novca i šalju u stari kraj. Koliko ga prisprije može se saznati kroz hrvatske štedionice, banke i poštu. A da li se vide vanjski znakovi napredka i koristi od ovoga novca, to neka sude oni koji su doma; no znademo da dobar dio toga novca otiđe u državne blagajne, u pokriće zastarjelih dugova neradom prouzročениh i u nepotreban nakit i pijanstvu. Ovo zadnje jest najveća jama u koju za uvijek propadaju amerikanski novci. Ukoliko čujemo mala se korist opaža u gospodarskom napredku od zlata i srebra koje iz bogate Amerike u moju domovinu dolazi, a koje je u krvavom znoju okupano.«²¹

Iako su svećenici zapažali neke koristi od iseljavanja, oni ipak nisu bili time zadovoljni. Bilo je mišljenja da su neki drugi slavenski doseljenici bili mnogo uspješniji. Tako je D. Božić pisao: »Svatkome je poznato kako su Slovaci u Magjarskoj prezirani, progonjeni i ignorirani. A u Americi? Oni danas veće pravo ovdje uživaju, nego li u rođenoj svojoj domovini. Taj narod, makar i teško, ipak napreduje ovdje u Americi. Oni imaju ovdje svoje novine, svoje crkve, svoje škole, svoje svećenike, ukratko Slovaci su u Americi dobro organizirani. Isto je i sa Česima i Poljacima.«²²

Svećenici su u svojim pismima upozoravali Hrvate koji su se spremali na iseljenje u SAD na neke pogodnosti života na farmama. Tako je D. Božić zagovarao život na farmama: »Sjedinjene Američke Države imaju na milijone rali zemlje na raspolaganju. One tu zemlju daju badava svojim kolonicima, koji s državom potpišu ugovor, da kroz šest godina moraju svake godine po nekoliko rali prokrčiti, kultivirati i osposobiti za poljoprivrednu upotrebu. Nakon šest godina, naseljenicima ta zemlja pripadne u vlasništvo, pa je po volji i drugima mogu prodati. Naravno, da se nakon šest godina za takvu zemlju počne i državi sasama neznatan porez plaćati. Tko bi htio već odmah kultiviranu zemlju imati, pa da može ju odmah orati, sijati, kositi i žeti, može ju dobiti uz vrlo nisku cijenu od njena vlasnika.«²³

Božić je držao da rad na farmama ima prednosti pred onim u tvornicama: »Naš se narod ljuto vara, što se u Americi oslanja jedino na rad u tvornicama. Ta je zaslužba prema onoj narodnoj poslovice: sad mati sad

²⁰ Posavska Hrvatska (Brod na Savi: 18. 5. 1895), 1.

²¹ Arhiv Hrvatske, Zagreb, Spisi Sabora, br. 1069/1906—1911.

²² Posavska Hrvatska (Brod na Savi: 8. 12. 1894), 1.

²³ Narodni list (Zadar: 30. 9. 1899), 1.

maćuha. Ukoliko postoji naručba za tvorničkim proizvodima iz Evrope, onda radnici prilično zarade, ako nema naručbi, onda se pogibe od gladi i nevolje. Istina i farmerima američkim mnogo je teže kad američki proizvodi nisu traženi u Evropi, ali sam se uvjerio na osnovu svog višegodišnjeg boravka u Americi, da nikad farmer američki ne plati i neoskudijeva kao tvornički radnici. Ukoliko farmer i nema gotova novca, ima dovoljno proizvoda sa svoje farme.«²⁴

Međutim, Hrvati nisu prihvatili zanimanje farmera, a o tome je pisao D. Krmpotić: »Nadbiskup u St. Louisu osnovao je društvo za kolonizaciju katolika pred dvije godine dana, u to kratko vrijeme osnovano je više kolonija, nama bijaše ponuđeno oko pol miliona dolara za uređenje jedne hrvatske kolonije pod uvjetom, da se iz zajedničkoga novca sagradi crkva i škola, a ostalo da se razdijeli među stanovnike kolonije da si kupe zemljište, sagrade si kuće, nabave oruđe i sjeme i t.d., a svaki svoju glavnici odplaćuje kako može uz 3% na godinu. Ponudu smo odbili jer ne nađosmo tolikoga odziva: više Hrvatom prija život u gradovima.«²⁵

Svećenici su u svojim pismima upozoravali potencijalne doseljenike da ne očekuju pogodnosti u Americi od svojih eventualnih zanimanja. Tako D. Božić opominje: »Što se tiče pitanja o zanatima i obrtu, upozoravam da Amerika nije za našeg zanatliju (...) Amerikanac od zanatlije zahtjeva da se kod njega usavrši i kad se u njegov rad uvjeri, daje mu platu. (...) Također ni školovan naš čovjek ovdje ne dobije kakovo bolje zvanje. Ima ih koji su u domovini svršili učiteljske, činovničke ili pravne poslove, a danas u Americi ugljen kopaju (...) Ukratko domaći je vazda strancu predpostavljen. Da je tako u Hrvatskoj načelo, nikad se Hrvat ne bi morao po tuđem svijetu potucati. Još želim napomenuti: čim naš čovjek postane građaninom Amerike, neka se ne boji očaja i bijede ni u najgoroj nevolji. Ni za stranca nije tako teško kad se najde u krajnoj nuždi. Treba se diviti američkim gradskim i obćinskim vlastima kako se javno brinu i pomažu one koji se pate nestašicom odjeće i obuće i koji su u svojim kućama bez ogrijeva. Najveći je Amerikancima autoritet vjernosti i pravde: stalež svećenički. Što ovaj rekne to je sveto i njemu se vjeruje. Ali ako svećenik zlorabi to povjerenje, jao si ga njemu. Ukratko: radinu i poštenu čovjeku ipak je u Americi još življenja.«²⁶

Svećenici su u svojim pismima informirali javnost u Hrvatskoj o nekim odnosima i zbivanjima u američkom društvu, za koje su smatrali da mogu biti od interesa za hrvatsku javnost, a posebno one koji su se namjeravali seliti. Tako D. Božić piše: »Čudnovat mi se čini običaj u Americi, da rođeni sin rođenom ocu plaća stanarinu i uzdržavanje, čim doraste za rad. Doduše ženska djeca toga roditeljima ne plaćaju, ali zato rijetko koja djevojka dobiva nasljedstvo, osim ako otac u oporuci tako ne odluči.«²⁷

²⁴ Narodni list (Zadar: (17. 6. 1899), 2.

²⁵ Arhiv Hrvatske, Zagreb, Spisi Sabora, br. 1069/1906—1911.

²⁶ Obzor (Zagreb: 31. 12. 1896), 2.

²⁷ Posavska Hrvatska (Brod na Savi: 18. 5. 1895), 1.

Božić je bio uznemiren što su neki svećenici unijatskog obreda prekrštavali katolike u grkoistočnu vjeru. O tome je zabrinuto pisao: »Usput želim spomenuti da je prije nekoliko godina došao u Streator svećenik iz starog kraja, Aleksandar Toth, s namjerom da bude župnik kod naših unijata. Razloge neću navoditi, nego samo spominjem da je taj svećenik polovicu naših grko-katolika odvojio od crkve rimokatoličke, te je osnovao župu grčkoistočnu. Danas je u njoj župnikom također odpadnik, Ambroz Vretta (...) koji je došao u Ameriku iz Rusije uz mjesečnu plaću 120 \$ i stanarinu. Danas u rečenom mjestu prave spomenuti odmetnici krasnu crkvu: pročelje joj je u mozaičkom slogu što su ga dobili od ruske vlade, što je bilo na svjetskoj izložbi u Chicagu, sve to bađava.«²⁸

Nakon povratka iz Streatora, Ill. u Alegheny, Božić je o ovoj stvari upoznao »službeno« svog biskupa, ali se tom prilikom kod njega uvjerio kako u Americi neće ni da čuju za grkokatolike.²⁹

Božić je bio oduševljen američkim izbornim sistemom, pa je o tome pisao: »U Americi se posve drugačije odvijaju izbori, nego li u Evropi. Prije izbora održavaju se javne skupštine. Na njima se može kritizirati svakog kandidata, samo treba paziti da se tvrdnje zasnivaju na istini i da se ne vrijeđa zakon. Na dan izbora sve je u najboljem redu. Dapače, sami općinski i gradski policajci glasaju na osnovu vlastitog uvjerenja bez pritiska sa strane. Mogu glasati i protiv stranke koja je na vlasti i radi toga neće izgubiti službu kao što to biva u Hrvatskoj i nekim drugim zemljama.«³⁰

Prilikom izbora za predsjednika Mac Kinleya Božić piše: »Čuli ste da smo izabrali na četiri godine i novog predsjednika za Ameriku. Kažem 'izabrali', jer smo ga u istinu i mi Hrvati, kao građani po slobodnoj volji izabrali. Mac-Kinley sa svojom strankom zastupa republikanska načela. Nema sumnje, njemu su loša vremena i nezaposlenost pomogli, da je narod oduštao od demokratske stranke i pristao uz republikance.«

Božić se bojao da će Mac Kinley kao nekatolik provoditi diskriminaciju protiv katolika. Čak je zbog toga i pisao Mac Kinleyu. Dobivši od njega odgovor da će biti pravedan prema pripadnicima svih vjera, Božić oduševljeno piše: »Koliko nam je poznato iz njegovih pisama (...) u našu se vjeru neće dirati, niti će joj išta škoditi njegova politička uprava. To nas je još više obodriilo, pa smo u velikom broju za njega i glasali. Ako sada republikancima ne bi pošlo za rukom dobrim upravljanjem i poštivanjem zakona za sebe pridobiti narod, za dugo vremena će njihova vlast biti izgubljena, jer ovdje vrijedi ona iz svetog pisma 'Glas naroda, glas božji'.«³¹

D. Krmpotić je htio nešto reći javnosti u Hrvatskoj o američkom sudskom sistemu i položaju sudaca. Tako kaže kako savezne suce imenuje sam predsjednik Sjedinjenih Država doživotno, te oni uživaju potpunu sudačku neovisnost. Krmpotić kaže kako je sudac: »Podpuno neovisan, jer kada je već imenovan na položaj sudca Sjedinjenih Država daljnje napre-

²⁸ Novi prijatelj Bosne (Senj: 1896, Vol. IV), 45.

²⁹ Hrvatska domovina (Zagreb, 5. 1. 1900), 2.

³⁰ Glas Hercegovaca (Mostar: 1. 12. 1894), 2.

³¹ Obzor (Zagreb, 31. 12. 1896), 1.

dovanje u službi i visina plaće su mu zaključeni, a on može pripadati političkoj stranci kojoj hoće i nema sile pred kojom bi se pokorio osim njegove sudačke savjesti. Stradati može samo u slučaju ako bi podlegao svojim ljudskim slabostima. Ugled sudčev je velik, a titula 'judge' jest kao u Hrvatskoj doktor prava, ili nešto što je sa osobitom časti spojeno i što se poštivati mora. Svjestan sudac jeste prvi građanin i prvi čovjek u občini.«³²

Krmpotić opisuje i funkcioniranje američkoga sudskog sistema. Poslužio mu je za to slučaj s jednim zakonom što ga je na prijedlog Kluxera i slobodnih zidara donijela država Oregon, a prema kojem su sva djeca u toj državi bila obavezna pohađati public schools. Međutim, na prijedlog Hill Military Academy i Sestara svetog imena Isusova i Marije sud u Portlandu, Oregon odlukom od 31. ožujka 1925. zabranio je provedbu ovog zakona. Država Oregon nezadovoljna ovom odlukom obratila se Vrhovnom sudu u Washingtonu. Međutim, Vrhovni sud je odlukom od 1. lipnja 1925. potvrdio odluku nižeg suda u Portlandu. Krmpotić zadovoljan ovakvim ishodom piše: »Ovaj slučaj jeste jedna od najvećih osobnih sloboda, koje ima američki građanin otac. Oni koji hrane djecu imaju najveća prava na njih. Prema američkom shvaćanju država ne hrani djete, pa prema tome njena prava na djete jesu druge naravi, prava roditelja su na prvom mjestu.«³³

Najbolji prikaz organizacije života američkih katolika za javnost u Jugoslaviji nalazi se u pismima objavljenim u katoličkom časopisu »Vrhbosna«, a koja je D. Krmpotić slao iz Kansas Citya tokom 1925. i 1926. Tako u jednom pismu iz 1926. Krmpotić opisuje položaj svećenika po američkim župama, koji je često vrlo težak, jer župnici znaju obavljati svoje dužnosti i u nekoliko župa koje su ponekad vrlo udaljene jedna od druge. Dohoci župnika su redovito vrlo skromni, čak i po 50 \$ mjesečno, ali ima svećenika na nekim irskim župama koji primaju i po 1000 \$ mjesečno. Hrvatski svećenici ove ne mogu nikako dostići, pa ni poljski ni češki svećenici. Jedino slovački župnici imaju bolja primanja. O životu svećenika brine se biskup. On je i vlasnik crkvene imovine, kao predstavnik konfesije.

Krmpotić se posebno trudio da javnost upozna s crkvenim kolektama u Americi. Njih vrši ili sam župnik ili ugledniji župljani. Kolekte se vrše svugdje i u svim prilikama, pa tako i po bankama, velikim poduzećima, trgovinama, ali i po radničkim društvima, čije članstvo daje redovito za crkvu, doduše manje iznose. Krmpotić opisuje razne vrste kolekti, za biskupe, za širenje vjere, za sjemeništa, »Petrov novčić«, za sirotišta i katolička sveučilišta, za gradnju katedrala i bolnica. Hrvati su se teško navikavali na ovakve kolekte, a razlog je tome prema Krmpotiću ovaj: »Teško je bilo naučiti naš narod u Americi na ove kolekte, jer on u svojoj domovini nije tih dužnosti izvršavao. Nije znao da je vlada pobirala poreze i od toga izdržavala crkve i svećenstvo. Kada bi narod davao novac izravno u crkvenu blagajnu, kao u Americi i preko svojih zastupnika skupa sa

³² Hrvatska (Zagreb: 10. 2. 1913), 1.

³³ Katolički list (Zagreb: 24. 9. 1925), 480.

župnikom upravljao crkvenom imovinom, onda bi crkve ljepše bile, svećenici ne bi bili često siromasi, narod bi više ljubio svoju vjeru i crkvu i brinuo se za njen napredak.«³⁴

Pisma objavljivana tokom 1925. i 1926. u časopisu »Vrhbosna«, Krmpotić je na sugestiju sarajevskog nadbiskupa I. Sarića sakupio i objavio u brošuri »America docet« — Amerika uči. Brošura je štampana u Sarajevu 1926. U ovim pismima Krmpotić mnogo piše o prednostima američkoga federativnog uređenja, ali opisuje i neke negativne pojave kao što je npr. Ku Klux Klan organizacija u mnogočem slična fašističkoj. S druge strane »Kolumbovi vitezovi«, koji su prema mišljenju američkih biskupa »bedem crkve«, veoma su zaslužni za uspjeh mnogih dobrotvornih organizacija. U ovoj brošuri Krmpotić mnogo govori i o vrlo pozitivnom doprinosu Hrvata Americi. Međutim, osnovna svrha brošure je, što i sam naslov »America docet« pokazuje, uvjeriti čitatelje da američka pozitivna iskustva američke demokratske institucije trebaju biti uzor za razvoj demokracije u tadašnjoj Jugoslaviji.³⁵

U pismima hrvatskih svećenika naći ćemo i informacije koje su oni s ponosom slali u Hrvatsku. Odnosile su se na osnivanje hrvatskih vjerskih župa i crkava, a također i na osnivanje raznih kulturnih i političkih organizacija.

Dobroslavu Božiću pripada zasluga što su Hrvati u SAD osnovali svoju prvu hrvatsku župu i izgradili prvu hrvatsku crkvu Sv. Nikole u Alleghenyu, Pa. Božić je bio vrlo zadovoljan svojim uspjehom i o tome je izvijestio javnost u Hrvatskoj preko nekoliko novina. U »Obzoru« opisao je ceremoniju posvete crkve Sv. Nikole: »Uoči samog blagoslova tako se zaledilo bilo, da se čovjeku od studeni srce treslo. Niko se nije bio nadao, da će ipak ranom zorom društvo 'Saračević' stići u crkvenu dvoranu, pa da će odatle u hrvatskim narodnim nošnjama pod hrvatskom zastavom i zastavom slobodne Amerike, a u pratnji češke glazbe krenuti na Baltimore i Ohio željezničku stanicu gdje su ih dočekali hrvatska društva iz Braddocka i Mc Keesporta. (...) Kod češke crkve sv. Venceslava pridružila su im se društva češka, slovačka i slovenska (...) i krenula da dočekaju biskupa iz Pittsburgha, Rikarda Pehlana. Odatle su društva išla k hrvatskoj crkvi (...) Svirke, bubnjevi, zastave, divna parada, mnogobrojna masa svijeta različitih nacionalnosti upravo su oduševljavali svakog čovjeka.«³⁶

Crkvu je blagoslovio biskup Pehlan, a misu je služio kapucin rev. Herman, župnik njemačke crkve Sv. Augustina. Božić posebno naglašava kako su prilikom posvete crkve sudjelovali svećenici raznih nacionalnosti, a on je bio napose ponosan što je poslanicu i evanđelje čitao na hrvatskom jeziku. Božić je održao propovijed, prvi put na hrvatskom jeziku u Americi. O biskupovu govoru upućenom prisutnim Božić piše: »Iza dovršene službe božje sam je biskup izrekao govor u engleskom jeziku i istakao je da ga osobito veseli što je upravo u njegovoj biskupiji podignuta prva hrvatska

³⁴ Vrhbosna (Sarajevo: 20. 5. 1926), 1.

³⁵ Davorin Krmpotić, America docet (Sarajevo: 1926).

³⁶ Obzor (Zagreb, 16. 2. 1895), 2.

crkva u cijeloj Americi i što svi narodi slave i hvale boga u svom materskom jeziku.«³⁷

Jezičnu toleranciju biskupa Pehlana Božić komentira ovako: »Pri tim riječima pada mi na pamet kako bi se trebali ponašati i naši biskupi u Dalmaciji i oni u Bosni koji njemštinu zagovaraju i oni u Mađarskoj, koji prouzrokuje svojim mađarskim fanatizmom da na milijoni Slovaka pređu na vjeru luteransku i tako se iznevjere bogu i svojoj slovačkoj narodnosti, dapače i isele u Ameriku sa svoje rodne grude.«³⁸

Zaključujući svoj izvještaj o posveti hrvatske crkve u Allegheny, Božić konstatira: »Hrvati su u Americi svojom crkvom i župom upravo osvjetlali lice pred svim svijetom, osvjetlali su obraz svoj i svoje Hrvatske. Već ih danas u Allegheny, niti u cijeloj Pennsylvaniji više Amerikanci ne zovu 'Ungarians', nego upravo 'Croatsians' što im i jeste pravo ime.«³⁹

Svećenik Giordana Zaninović uputio je iz San Francisca 20. veljače 1894. pismo biskupu Strossmayeru u kojem ga obavještava o osnivanju Hrvatsko-dalmatinskog kluba »Zvonimir« i traži biskupov blagoslov u ime članova društva. O svrsi osnivanja društva Zaninović piše: »Cilj našega društva je zaista plemenit. Vježbamo pjevanje, glazbu i ples itd. Tako da i mi Hrvati u Americi ne zaostajemo u kulturnom životu. Osim toga u našem društvu raspravljamo mnoge stvari koje su od koristi za naše življenje ovdje. Tako okupljeni dajemo oduška sebi samima pjevajući domovinske pjesme, a istovremeno gajimo sve veću ljubav za dobrobit naše domovine i među stranim svijetom raznosimo slavu domovine Hrvatske.«⁴⁰

O kulturnim aktivnostima Hrvata u Americi javnost u Hrvatskoj najviše je obavještavao D. Božić. Među ostalim Božić je pisao: »Sinoć od osam sati pa do zore imali smo tri slavenska plesa sa poučnim i zabavnim sadržajem. Česi su održali svoj ples u korist svoga društva i to u češkoj dvorani; Slovaci su održali svoj ples u njemačkoj dvorani 'Turner Hall'; a Slovenci su držali svoj ples u 'Cecilia Hall'. Sve je bilo kako čovjek poželjati može. (...) Hrvatsko pjevačko društvo 'Berislavić' sudjelovalo je na slovenskoj veselici. Ističem sve ovo da se vidi kako mi ovdje složno radimo (...).«⁴¹

Božić je ponosan što su i Amerikanci pokazali interes za hrvatsku narodnu umjetnost: »Dobilo je naše tamburaško društvo iz glasovitog Chicaga u državi Illinois brzogav da neodložno ide tamo učestovati na muzičkom festivalu kojeg je organizirao jedan ugledni Amerikanac. Za učešće na festivalu kroz dvanaest dana dobivati će naši tamburaši 3 \$ dnevno; ako se zvuk naše tamburice dopadne osjetljivom uhu američke publike, naši će tamburaši lako zamjeniti svoj radnički stalež sa umjetničkim zva-

³⁷ Ibid.

³⁸ Posavska Hrvatska (Brod na Savi: 23. 2. 1895), 3.

³⁹ Posavska Hrvatska (Brod na Savi: 23. 2. 1895), 3.

⁴⁰ Arhiv Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti Zagreb, zbirka biskupa Strossmayera, XI A/A5.

⁴¹ Posavska Hrvatska (Brod na Savi: 25. 5. 1895), 1.

njem (...). Tako će moći mnogo doprinjeti afirmaciji imena hrvatskoga i naše domovine.«⁴²

Božić nije zaboravio pisati ni o onim kulturnim priredbama preko kojih su Slaveni htjeli pomoći svojim u Austro-Ugarskoj u borbi za slobodu: »Večeras je u 8 sati osoblje 'Amerikansko slovenske Noviny«, što ju uređuje i svojom nakladom izdaje u Pittsburghu, Pa. Slovak Petar Rovnianek — održalo upravo sjajnu i vrlo dobro posjećenu zabavu u 'Turner Halle' u Allegheny, Pa. u korist pokrivanja advokatskih troškova za oslobođenje iz zatvora slovačkog pisca basni Izidora Ziaka-Smollickecko. I mi smo Hrvati pokazali solidarnost sa Slovacima tako što je naš tamburaški zbor učestvovao na zabavi.«⁴³

Američki Slaveni su vrlo rano, neposredno nakon dolaska u SAD, osnivali svoje političke organizacije na nacionalnoj ili panslavenskoj osnovi. O jednoj takvoj organizaciji Božić piše: »Kako bi se ne samo Hrvatima, nego svim Slavenima u Americi ugled podigao, bilo je odlučeno u uredništvu lista 'Danica' u Pittsburghu da se pozovu predstavnici Slavena: Hrvati, Česi, Poljaci, Slovaci, Slovenci, Rusi i dr. na jedan sveslavenski sastanak i dogovor, pa je ta zamisao urodila željenim plodom. Na poziv se odazvalo mnoštvo Slavena na 6. februara 1895. u češkoj dvorani u Vimal ulici u Allegheny, Pa.«⁴⁴

Na tom sastanku uspješno je osnovana »Slavensko-američka liga« i bio je izabran odbor Lige od predstavnika Hrvata, Čeha, Poljaka i Slovaka. Prvi predsjednik bio je Slovak Franjo Pucher. Božić nas upoznaje i sa zadacima Lige: »Prigodom sveslavenskog sastanka odlučeno je da se ima protestirati protiv klevetama i podvalama protiv Slavena u američkoj i njemačkoj štampi u Americi. Ova štampa već duže vremena običava slavenske doseljenike nazivati opasnim za javni život u Americi. S ciljem opovrgavanja ovih kleveta, odlučili smo sazvati ovaj sastanak, da preko naših predstavnika upoznamo američku javnost da smo mi Slaveni voljni i spremni poštivati i ljubiti ustav i zakone ove naše nove domovine, da smo mi u stanju osigurati našu egzistenciju poštenim radom i životom, te da smo u stanju stvoriti sebi položaj neovisan, u kojem možemo vršiti sve dužnosti koje imamo kao američki građani. Naša je tvrda vjera, da ćemo u ovoj zemlji uživati ona ista prava i one iste povlastice, koje su ustavom ove zemlje jednako zajamčene svim narodnostima (...). Mi kao američki građani i državljani ne molimo da se ustavna prava i slobode također i na nas protegnu, već tražimo, da se ona i na nas odnose.«⁴⁵

Neposredno nakon prvog svjetskog rata među jugoslavenskim doseljenicima razvio se jak lijevi radikalni pokret, što je izazvalo zabrinutost mnogih svećenika. Zbog toga je na inicijativu nekih hrvatskih svećenika bila osnovana »Hrvatska liga« koja je imala za cilj pomoći Hrvatima u Jugoslaviji u borbi za decentralizaciju i demokratizaciju nove države, a u

⁴² Posavska Hrvatska (Brod na Savi: 12. 10. 1895), 1.

⁴³ Posavska Hrvatska (Brod na Savi: 12. 10. 1895), 1.

⁴⁴ Posavska Hrvatska (Brod na Savi: 11. 5. 1895), 1.

⁴⁵ Posavska Hrvatska (Brod na Savi: 11. 5. 1895), 1.

SAD suprotstaviti se pokušajima da hrvatski iseljenici slijede socijaliste i komuniste. O tim nastojanjima čitamo u pismu svećenika M. Kajića lideru hrvatske opozicije u Jugoslaviji S. Radiću: »Međutim našla se dva smutljivca u Ligi, neki Petar Radić i F. Vukelić koji su po uputama ovdašnjih boljševeika i srbofila, upravo sotonskim lažima i podvalama nastojali prikazati upravu Lige kano izdajničku program H.R.S.S. Nesretnici su prosto oruđe u rukama neprijatelja Lige, proti kojoj se složno urotiše boljševici i emisari beogradske vlade.

Povoda jim je dala 'molitva', koju pripisuju Pravila Lige pri otvaranju sjednica, koja Pravila su bila prihvaćena od svih mladića. Tom molitvom ne misli se dati Ligi nikakvo sektarsko obilježje, pa ni katoličko. Rečeno jim je, da u Ligi mladice nekatoličke (ako su nekatolici u većini) imaju pravo i dužnost moliti se po svojoj vjeri i zakonu. To je tako rekuć, američanska molitva. U Americi se otvaraju skupštine i zasjedanja molitvom, počamši od Senata i Kongresa pa do najniže crnačke skupštinnice; ovdje samo anarhisti i crvendaći ne mole, a mi ovakovi ne trebamo u našoj Ligi.«⁴⁶

Matko Laginja, ban Hrvatske, obratio se na M. Krmpotića u Kansas Cityu da se angažira u sakupljanju pomoći za gladne u Hrvatskoj. Krmpotić mu je u pismu od 23. svibnja 1923. odgovorio kako je spreman učiniti sve za kolektu i kako je uputio pismo na Narodnu hrvatsku zajednicu u Pittsburghu, Pa., te tražio da i oni iz društva pruže pomoć. Ali »Boljševici su na čelu organizacije, koji ne znaju za iskreno rodoljublje. Koliki će uspjeh biti vidjeti će te sami kasnije.«⁴⁷ Neki hrvatski svećenici su se zabrinuli za sudbinu Narodne hrvatske zajednice, koja je u to vrijeme bila najbrojnija hrvatska organizacija u SAD, a u kojoj su ljevičari imali velik utjecaj. Tako je rev. Ivan Stipanović, Padtor of Sts. Peter and Paul Church u Youngstown, Ohio u nekoliko pisama Ivanu Lupisu, koji je u to vrijeme uređivao »Hrvatski glasnik« u Chicagu dogovarao način »kako se suprotstaviti boljševicima«. U pismu od 12. travnja 1922. Stipanović upozorava Lupisa na opreznije pisanje: »Jer žurbe osobite kod naših ljudi i nema, jer 95% ne osjećaju svoje dužnosti i ne vide kuda ih vode komunisti.«⁴⁸ U pismu od 16. travnja 1922. Stipanović traži od Lupisa da mu pošalje 500 primjeraka »Hrvatskog glasnika«, koje će on podijeliti svojim župljanima. Zadovoljan što je »Hrvatski glas« imao uspjeha u suzbijanju ljevičarske propagande među hrvatskim iseljenicima, Stipanović je pisao Lupisu 31. kolovoza 1922: »Zadnji je broj O.K. da nema Vas, pa možda Croatian Chatolic Union krenuli bi ljevičari u boj.«⁴⁹ Pred konvenciju Narodne hrvatske zajednice Stipanović piše Lupisu 19. ožujka 1926. kako mora svim silama nastojati da »Hrvatski glasnik« sačuva dotadašnji pravac pi-

⁴⁶ Arhiv Hrvatske Zagreb, Zbirka umjetnina i historijskih dokumenata Zore i Milan Šporčić.

⁴⁷ Nacionalna i sveučilišna knjižnica, Zagreb, Rukopisna zbirka — korespondencija Matka Laginje.

⁴⁸ Nacionalna i sveučilišna knjižnica Zagreba, Rukopisna zbirka — korespondencija Ivana Lupisa.

⁴⁹ Ibid.

sanja. Stipanović ga informira kako se je on sam kandidirao u Lodge 66. gdje je imao dvojicu kandidata-komunista protiv sebe.⁵⁰

Nedovoljna briga diplomatskih predstavnika Austro-Ugarske i kasnije Jugoslavije za hrvatske doseljenike u SAD izazivala je osudu hrvatskih svećenika. O tome je D. Krmpotić pisao u spomenutom pismu iz 1907: »Narodi koji se sele sa Balkanskoga poluotoka najmanje su zaštićeni, napose oni koji su u sklopu Austro-Ugarske monarhije. Ministar vanjskih poslova sa svojim poslanikom i konsulima u S. Državama, malu brigu ima za Slavene, koji se usele, a napose Hrvati nigdje uporišta nemaju.«⁵¹

Jedan drugi hrvatski svećenik, R. Sorić iz hrvatske župe u Millvaleu, Pa., pisao je Lupisu u prosincu 1926. kako je većina hrvatskih svećenika u SAD na strani hrvatskih nacionalista i to komentira ovako: »Ustvrdili ste sami, da jedini Hrvat u diplomatskoj jugoslavenskoj službi u USA je A. Tresić. Ako tu nepravdu ne shvaćamo, onda se ne čudimo da je većina hrvatskog svećenstva na strani nacionalista Hrvata.«⁵²

Ponekad su hrvatski političari putovali iz Hrvatske u SAD i širili svoje političke poglede među američkim Hrvatima. Pritom su im često pomoć pružali svećenici. Kada se S. Radić spremao u SAD 1910, Krmpotić mu je u vezi s njegovim putom pisao: »Ako slavensku politiku vodite ovdje — neće vam hrvatski radnici smetati, oni nisu tako daleko još; ali među njima mora biti hrvatski.

Vi znadete jezike europske — a ja ću prigrliti bolje još engleski i onda će mo svietu iznositi naše jade narodne.

Predavanja su ovdje razvijena silno — ali samo engleski. Ja mislim, kada sravnite svoj list s mojim, da sam vam odgovorio na pitanja, ako ne baš najsavršenije — jer to nije moguće. Moja kuća vam je otvorena i onako sam samac.«⁵³

S vremenom su hrvatski svećenici počeli zapažati sve intenzivniji proces asimilacije, odnosno amerikanizacije među američkim Hrvatima. Počeli su i o tome izvještavati javnost u Hrvatskoj. Tako D. Krmpotić u časopisu »Vrhbosna« piše: »Amerikaniziranje napreduje kod nas u sav mah. Toj prirodnoj sili ne će se moći nitko oprijeti. Podmladak će se već u drugom naraštaju posve asimilirati i postati američka krv, premda je uistinu hrvatska, talijanska i t.d. Što državna vlast hoće sada svom silom, da strani živalj poameriči, tome je kriv nedavni strašni rat. Da Amerika nije ušla u rat, ne bi to bilo. Kod popisivanja novaka našlo se naime takovih sela, u kojima nije nitko znao ni riječi engleski, već su govorili samo svoj materinski jezik. To je Američanima otvorilo oči, i onj ne će više da to trpe, pa su stoga odlučili da putem svojih škola sve poamerikanizuju.«⁵⁴

⁵⁰ Ibid.

⁵¹ Arhiv Hrvatske, Zagreb, spisi Sabora, br. 1069/1906—1911.

⁵² Nacionalna i sveučilišna knjižnica Zagreb, Rukopisna zbirka — korespondencija Ivana Lupisa Vukića.

⁵³ Historijski arhiv Zagreb, Arhiv Stjepana Radića; pisma S. Radiću.

⁵⁴ Vrhbosna (Sarajevo: 20. 5. 1926), 16.

A. Kolander, urednik lista »Naša nada — Our Hope«, glavnog glasila Hrvatske katoličke zajednice u SAD iz Garya, Indiana uputio je 1939. godine pismo u Split svome prijatelju novinaru Ivanu Lupisu Vukiću i u tom pismu žalio se na neizbježnu asimilaciju doseljenika: »Ali brate, sve je to Amerikanac i što to neki u domovini tobože plaču, da će se ovdje rođeni naraštaj 'odnaroditi', You understand this, of course. It will interest you to read how new English Speaking Lodges are being organized in our Society — it can not otherwise, ili kako Amerikanci kažu, if you hold it against the light, you will see through it.«⁵⁵ U jednom drugom pismu o istoj temi Kolander piše Lupisu: »Na svim linijama opaža se, brate, da nas još samo malo viri iz američkog 'melting pot-a'. Ovo nešto oko naših hrvatskih katoličkih župa održati će se dok je starih na životu, a Hrvatsku bratsku zajednicu održat će oni milijuni dolara dok bude mogla plaćati osmrtnine. Po narodnom duhu slabo će se jer su na 'koritu' sami 'dolar' patrioti.«⁵⁶

ZAKLJUČAK

Hrvatski svećenici svojim pismima željeli su upoznati javnost u Hrvatskoj sa životom i radom Hrvata u Americi. Uvijek su pritom nastojali davati savjete ili upute kako se Hrvatska treba ponašati u odnosu na svoju brojnu emigraciju i kako treba rješavati svoje iseljeničko pitanje. U njihovim pismima nalazi se mnogo savjeta i pouka onima koji su se spremali na iseljavanje. Upozoravali su ih na loše strane života u Americi i napose na loša iskustva pripadnika mnogih etničkih skupina, dajući do znanja kako treba slijediti primjere uspješnih Amerikanaca. Zato u svojim pismima nude bolja rješenja za život u Americi od onih koja su hrvatski iseljenici dotada imali. Upozoravaju kako treba izbjegavati rad u tvornicama i opredijeliti se za život na farmama, kako se ne treba oslanjati na stručne kvalifikacije stečene u staroj domovini itd.

Opisujući primjere etničke kooperacije američkih Slavena u zajedničkim društvenim, kulturnim i političkim aktivnostima, svećenici žele na taj način potaknuti otpor Hrvata i drugih Slavena nepovoljnim političkim prilikama u kojima su živjeli u to vrijeme u Austro-Ugarskoj. S druge strane pokazali su kako Slaveni u Americi nastoje zajedničkim snagama postići bolji društveni položaj.

Kada svećenici opisuju američki život i američke političke i društvene institucije, onda se kod njih vidi jasna namjera za idealiziranjem američkog načina života i prigovor kako bi i u Austro-Ugarskoj, a napose u Hrvatskoj trebalo slijediti pozitivne tekovine američke demokracije.

Svećenici u svojim pismima pokazuju zabrinutost da bi neki Hrvati u SAD mogli otpasti od katoličke vjere kao što je bio slučaj prelaska grko-katolika na pravoslavnu vjeru. Ali veću zabrinutost i veće suprotstavljanje

⁵⁵ Nacionalna i sveučilišna knjižnica Zagreb, Rukopisna zbirka — korespondencija Ivana Lupisa Vukića.

⁵⁶ Ibid.

svećenici su pokazali protiv širenja ljevičarskih shvaćanja (socijalističkih i komunističkih) među Hrvatima u SAD, koristeći pritom obilno iseljeničku štampu i iseljeničke institucije.

Iz svećeničkih pisama se razabire, da su se oni zalagali za osnivanje i jačanje hrvatskih etničkih župa. Na taj način oni nisu podržavali procese u američkoj katoličkoj crkvi koji su išli u prilog amerikanizaciji katoličke crkve. Dapače u pismima pokazuju veliku zabrinutost zbog očite i sve brže asimilacije doseljenika i upozoravaju javnost u Hrvatskoj kako se taj proces ne može zaustaviti.

Pisma hrvatskih svećenika važan su povijesni izvor. U njima nalazimo podatke o gotovo svim aspektima života i rada Hrvata u SAD. U tom smislu nijedan historičar ih ne smije mimoći. Pa ipak, pri upotrebi ovih pisama treba biti i oprezan i kritičan. Njihovi autori su u najvećoj mjeri imali izgrađen pogled na svijet s obzirom na svoje svećeničko zvanje. U slučaju hrvatskih svećenika treba još dodati da su gotovo svi odreda pripadali hrvatskom nacionalnom pokretu, i to njegovom konzervativnijem dijelu. Zato daju sliku Amerike i nude rješenja koja nisu bila identična s gledištima nekih drugih hrvatskih iseljenika, kao što su bili socijalisti ili liberali. Osim toga, treba biti pažljiv pri stvaranju zaključaka na osnovi pisama objavljenih u raznim novinama za širu javnost i onih pisama koja su bila adresirana na pojedine ličnosti. U prvim se o problemima života Hrvata u Americi govori na općenit način i rado se naglašavaju uspjesi, a kad se govori o neuspjesima i nedostacima, onda je glavni cilj upozoriti kako takve stvari treba izbjegavati. Pisma koja su upućena pojedincima u Hrvatsku mnogo su konkretnija i otvorenija i često o pojedinim stvarima govore na način na koji se javno ne bi smjelo govoriti. Zbog svega naprijed rečenog, pisma svećenika su izvanredno dobar povijesni izvor samo u onim slučajevima kada se koriste paralelno s drugim raspoloživim povijesnim izvorima.

Zusammenfassung

DIE BRIEFE KROATISCHER GEISTLICHER AUS AMERIKA NACH KROATIEN (1894—1939)

Die kroatischen Geistlichen waren bestrebt, durch ihre Briefe die Öffentlichkeit in Kroatien mit dem Leben und der Arbeit der kroatischen Auswanderer in Amerika bekannt zu machen. Sie versuchten dabei immer, Ratschläge oder Empfehlungen zu geben, wie sich Kroatien in bezug auf die zahlreichen Auswanderer verhalten sollte und auf welche Weise das Auswandererproblem bewältigt werden könnte. In ihren Briefen boten sie bessere Lösungen für ein Leben in Amerika als dasjenige, das die kroatischen Auswanderer bislang geführt hatten. Sie empfahlen, Fabrikarbeit zu vermeiden und sich lieber für ein Leben auf Farmen zu entscheiden, machten darauf aufmerksam, daß man sich nicht auf die in der alten Heimat gewonnene Fachausbildung verlassen dürfe u. ä.

Die Geistlichen zeigten in ihren Briefen Besorgnis darüber, daß einige Kroaten in den USA von dem katholischen Glauben abfallen könnten, wie das bei dem Übertritt der Griechisch-katholischen zu dem orthodoxen Glauben der Fall war. Größere Sorge noch bereitete ihnen die Ausbreitung linksorientierter Ideen (der sozialistischen und kommunistischen) unter den Kroaten in den USA, und sie versuchten dagegenzuarbeiten, wobei sie in hohem Maße die Auswandererzeitungen und -institutionen benutzten.

Aus den Briefen ist zu entnehmen, daß sie sich für die Gründung und Stützung kroatischer ethnischer Pfarrgemeinden einsetzten; andererseits zeigten sie große Besorgnis deswegen, weil sich die Auswanderer offensichtlich immer schneller assimilierten, und sie machten die Öffentlichkeit in Kroatien darauf aufmerksam, daß dieser Prozeß unaufhaltsam ist.

Die Briefe kroatischer Geistlicher sind eine wichtige historische Quelle. Darin sind Angaben über fast alle Aspekte des Lebens und der Arbeit der Kroaten in den Vereinigten Staaten zu finden. Und dennoch muß man bei der Auswertung dieser Briefe vorsichtig und auf kritische Art und Weise vorgehen. Die Verfasser dieser Briefe hatten eine gefestigte Weltanschauung aufgrund ihres Berufs als Geistliche; fast alle gehörten der kroatischen nationalen Bewegung an, und zwar ihrem konservativen Flügel. Deshalb ist das Amerikabild, das sie vermittelten, und die Lösungen, die sie anboten, nicht identisch mit den Standpunkten anderer kroatischer Auswanderer, wie es z. B. die Liberalen oder Sozialisten waren.

H I S T O R I J S K I
Z B O R N I K

IZDAVAČ: Savez povijesnih društava Hrvatske

REDAKCIJSKI ODBOR

Mirjana GROSS, Zagreb
Ivan KAMPUŠ, Zagreb
Tomislav RAUKAR, Zagreb
Petar STRČIĆ, Zagreb

GLAVNI I ODGOVORNI UREDNIK

Ivan KAMPUŠ

LEKTOR I KOREKTOR

Branko ERDELJAC

Adresa uredništva:

Savez povijesnih društava Hrvatske
Zagreb, Filozofski fakultet, Ul. Đure Salaja 3

Narudžbe šaljite na adresu:

Savez povijesnih društava Hrvatske, Zagreb, Krčka 1

Cijena ovog broja iznosi 50 d

Izdavanje časopisa sufinancira

Samoupravna interesna zajednica za znanstveni rad SRH